

Tézisek

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

Doktori (PhD.) értekezés tézisei

Váradi Péter

Nietzsche és az esztétika

Az ideál fogalmának esztétikai vonatkozásai Nietzsche gondolkodásában

Filozófiatudományi Doktori Iskola

Dr. Kelemen János cMHAS., egyetemi tanár, iskola vezetője

Esztétika Program

Dr. Radnóti Sándor DSc., egyetemi tanár, program vezetője

A bizottság tagjai:

Elnök: Dr. Almási Miklós MHAS, professor emeritus

Hivatalosan felkért bírálók: Dr. Radnóti Sándor DSc., egyetemi tanár
Dr. Hévízi Ottó DSc., egyetemi tanár

A bizottság titkára: Dr. Sajó Sándor PhD., egyetemi adjunktus

A bizottság további tagjai: Dr. Máthé Andrea PhD.
Dr. Seregi Tamás PhD., egyetemi adjunktus
Dr. Szécsényi Endre PhD. habil. egyetemi docens
Dr. Papp Zoltán PhD. egyetemi adjunktus

Témavezető: Dr. Bacsó Béla DSc., egyetemi tanár

Budapest, 2012

Tartalom

1. A kutatás célkitűzései.....	3
2. A kutatás választott módszerei	4
3. Az értekezés főbb megállapításai, eredményei.....	6
4. Publikációk az értekezés témakörében	8

1. A kutatás célkitűzései

A jelen dolgozat egy Nietzsche-nél kevésbé és ritkán vizsgált, ám gyakran említett és alkalmazott kifejezést jár körül: az ideálét. Az ideál fogalma kapcsán elsősorban a görögség mint „ideális kultúra”, illetve az „aszketikus ideál” fogalma tölt be jelentősebb szerepet a recepcióban. E viszonylag parciális pozíció azonban aránytalannak tűnik ahhoz a jelentőséghez képest, melyet e fogalom a nietzschei nyelvhasználatban, és ezáltal gondolkodásban játszik. Bár a Nietzsche-szakirodalom áttekinthetetlenül gazdag és sokrétű, sőt immár a magyar recepció is igen intenzív viták és együttgondolkodások közegévé vált, az ideálról eddig döntően csak egy-egy klasszikus nietzschei téma (morál, esztétika, metafizika) részproblémájaként, annak keretei között maradvá nyúltak.

Az ideál Nietzsche-nél pregnánsan esztétikai fogalom. Ezt mutatja nemcsak a kifejezés származása (Winckelmann, Goethe, Schiller, illetve másrészt a klasszika-filológiai hagyomány), de az a mód is, ahogy azt Nietzsche a *Homérosz és a klasszika-filológia* című előadásától fogva alkalmazza. Mindazonáltal érvényességét nem lehet az esztétika bármely tágon értett határai közé zárni.

Mint azt egy új kézikönyvben Ruben Berrios és Aaron Ridley fogalmazták, Nietzsche „valószínűleg komolyabban vette a művészetet minden más, hozzá mérhető kaliberű filozófusnál”, amiből magától értetődően adódik a következtetés, hogy Nietzsche-nak van esztétikája. A kérdés azonban közel sem ilyen egyszerű. Bizonyos értelmezők, többek között Alexander Nehamas, az esztétikai értelmezést tartják az elsődlegesnek, más értelmezők, többek között Michel Haar, az esztétikai értelmezések ellen foglalnak állást.

Azaz ha azt a kérdést kívánjuk feltenni, és az ideál kapcsán megvizsgálni, hogy Nietzsche-nak van-e esztétikája, és ha van, milyen – akkor körültekintően kell eljárunk abban a vonatkozásban, hogy milyen esztétika-definícióra támaszkodunk. Éppen ezért van jelentősége a dolgozat választott módszerének.

2. A kutatás választott módszerei

A dolgozat Friedrich Nietzsche életművében az ideál fogalmának megjelenését, funkcióját és kontextusait vizsgálja az esztétikai összefüggésre tekintettel.

A dolgozat Bevezetője hármas funkciót tölt be. Először az esztétika fogalmát vizsgálja, és annak alkalmazhatóságát a nietzschei szövegtörzs összefüggésében. Bemutatja, hogy a szakirodalom erősen megosztott abban a kérdésben, hogy Nietzsche szövegeit esztétikai szempontok szerint kell-e vagy lehet-e olvasnunk. A dilemma hátterében azt az ellentmondásos értelmezési módot azonosítja, amely valamilyen előzetes esztétikameghatározás birtokában lát neki a nietzschei szövegek értelmezésének. A dilemmát elkerülendő a Bevezető a módszeres értelmezésekkel ellentétben egy analitikus olvasási stratégia érvényesítésére tesz javaslatot, amelyet azután a dolgozat érvényesíteni törekszik. Az analitikus olvasási stratégia érvényesítése révén nyitva hagyhatjuk annak lehetőségét, hogy a nietzschei gondolkodás az esztétikai gondolkodás vonatkozásában radikális változásként jelenhessék meg.

A Bevezető második, centrális része („Az ideál mint operatív fogalom”, illetve „Az ideál fogalmai”) először Eugen Fink „operatív” és „tematikus” fogalmak között tett megkülönböztetését mutatja be, és alkalmazza Nietzsche fogalomhasználatának sajátosságainak kontextusára. Az operatív fogalmak alatt Fink nyomán egy-egy filozófiai rendszer azon fogalmait értjük, melyek nem nyernek tematikus definíciót, ám éppen az ilyen tematikus meghatározások közegeként alkotják. Nietzsche az ideál fogalmát számos esetben mintegy operatív fogalomként használja. Másrészt azonban Nietzsche esetében operatív és tematikus fogalmak nem mereven elkülöníthető kategóriákat képeznek, hanem egy olyan fogalomkontinuum két pólusát alkotják, melyben kiemelt jelentősége van a „perspektivikus nézőpontok átfordítása”-nak (KSA 12: 91., 494.). Ezt követi egy rövid történeti áttekintés az ideál fogalmáról, melyeknek elemzésére a dolgozat a későbbiekben vállalkozik.

A Bevezető harmadrészt a módszeres értelmezési módokkal az analitikus olvasási stratégia fogalmát állítja szembe Michel Foucault és Reinhart Koselleck műveire támaszkodva. A tudományos módszer érvényesítése ontológiai hipotézist feltételez, ami a változásokat pusztán „strukturális” változások formájában engedi csak megmutatkozni. Az

analitikus-stratégiai olvasási eljárások viszont éppen a változások megragadására törekszenek. A módszer kontextusában a változást egy transzformációs szabály írja le – azaz előzetesen birtokában kell lennünk az „esztétika” definíciójának ahhoz, hogy megmutathassuk, azt Nietzsche miként transzformálja. Ezzel szemben az analitikus-stratégiai megközelítések olyan változásra koncentrálnak, amelyet nem nevezhetünk leszűkítő értelemben „pusztán” szerkezeti változásnak. Éppen ezért az analitikus olvasási stratégiai megközelítés jobban illeszkedik a nietzschei „esztétikafogalom” összefüggéseinek vizsgálatához, mint egy módszeres értelmezési eljárás.

3. Az értekezés főbb megállapításai, eredményei

A dolgozat első, a genealógiával és az ideál személyével foglalkozó fejezete elsősorban Nietzsche bázeli korszakára koncentrál. Először az idealizációk és a személyek összefüggését vizsgálja. Feltárja a nietzschei ideálfogalom kettős gyökerét: a szorosán vett esztétikai problematikában gyökerezőt, amennyiben az Winckelmann, Goethe és Schiller szemléletmódjára támaszkodik, és a filológiában gyökerezőt, amennyiben az az idealizált görögségkép leszármazottja. A fejezet David E. Wellbery és Radnóti Sándor elemzései nyomán igyekszik elhelyezni Nietzschét az esztétikai problematika három modelljének (előadás-modell, reprezentációs modell, kifejezés-modell) kontextusában. Ezt követően az ideál fogalmának a filológiai hagyományban játszott szerepét törekszik megmutatni. Végül egyrészt a nyelvi teleológiával való nietzschei leszámolás következményeit mutatja be, másrészt pedig a genealógia és az ideál fogalmainak összefüggése nyomán rámutat, hogy az ideál esztétikai problémája központi szerepet játszik Nietzschénél a genealógia összefüggésében, és ezáltal a nietzschei morálfilozófiában is.

A dolgozat második, a szimptomatológiával foglalkozó része Nietzsche érett korszakát vizsgálva arra helyezi a hangsúlyt, hogy a testtel bíró ideál nietzschei felfogását értelmezze. Központi kérdése, hogy miként bővíti ki Nietzsche az értelmezés gondolatát a testi-szimptomatológiai vonatkozásokkal. A fejezet meghatározza a szimptomatológia releváns fogalmát, majd rámutat, hogy a test vonatkozásában Nietzsche nem „általában vett” testről, hanem egy adott ideál, máskor egy adott individuum vonatkozásában értett testről beszél. A szimptomatológiai diskurzus Nietzschénél egyrészt ennek a testileg felfogott ideálnak vagy individuumnak a belső szerkezetét, belső dinamikáját vizsgálja. Másrészt azonban annak az elsajátításnak a módját tárja fel, amelynek révén egy adott organizmus (test) egy bizonyos hierarchiát, struktúrát az értelmezés során magáévá tesz.

A dolgozat harmadik, az ideál „történelmével” foglalkozó része azt a problémát járja körül, hogy Nietzsche felfogásában az ideál miként jelenik meg a történelemben. Ennek során főként a bázeli korszak késői szövegeire, a *Korszerűtlen elmélkedésekre* támaszkodik. Egy „Exkurzus” erejéig bemutatja, hogy A történelem hasznáról és káráról című esszéiben még hogyan vegyülnek egymással a történelem egységként és sokaságként való elgondolásai.

Ezt követően a „hierarchia eseményének” gondolata és nietzschei elmélete mentén elemzi azokat az összefüggéseket, melyek Nietzsche felfogása és a kortárs esztétikai gondolkodás között érhető tetten.

4. Publikációk az értekezés témakörében

Szerkesztett kötet:

- Ullmann Tamás – Váradi Péter (szerk.): *Sartre és Merleau-Ponty. A francia fenomenológia klasszikus korszaka*, Budapest, L'Harmattan, 2011.

Dolgozatok, tanulmányok, cikkek:

- Esemény és transzgresszió a művészetben. In: Laczkó Sándor – Faragó Emese: *Lábjegyzetek Platónhoz: Az ész*. Szeged: Pro Philosophia Szegediensi – Magyar Filozófiai Társaság – Státus Kiadó, 2012.
- „Történetiség és dekontextualizáció, avagy a kiűzetés a hagyomány paradicsomából”. *BUKSZ*, 2011 tavasz. (Tanulmány az alábbi könyvről: Radnóti Sándor: *Jöjj és láss! Winckelmann és a következmények*. Budapest, Atlantisz, 2010.)
- Sartre emócióelmélete, in: *Sartre és Merleau-Ponty. A francia fenomenológia klasszikus korszaka* (szerk. Ullmann Tamás – Váradi Péter), Budapest, L'Harmattan, 2011.
- A képzés etikai paradoxona, in: *Transzcendencia és megértés. Emmanuel Lévinas fenomenológiája*, szerk. Kenéz László – Rónai András, Budapest, L'Harmattan, 2009.
- A férfi reneszánsza, *Kalligram*, 2009/1.
- „Konzervatív és korszerű: az új filozófiai kézikönyv kétarcúsága”. *Holmi*, 2008/06, 821–827. (Tanulmány az alábbi könyvről: Boros Gábor: *Filozófia*. Budapest, Akadémiai, 2007.)
- A teremtés művészete, a művészet teremtése – gyűlölet és művészettapasztalat Nietzschénél, *Lábjegyzetek Platónhoz 6. – A gyűlölet c. kötetben szerk. Laczkó Sándor*, Szeged, Pro Philosophia Szegediensi, 2008.
- Mit akar a filozófia az irodalomtól? In: Kenéz László – Rónai András: *Filozófia és irodalom*, Budapest, L'Harmattan, 2008.

- A teremtés művészete, a művészet teremtése – gyűlölet és művészettapasztalat Nietzschénél, *Kalligram*, 2007/9.
- Mit akar a filozófia az irodalomtól? *Világosság*, 2007/8.
- Barátság és önteremtés Nietzschénél – fenomenológia és perfekcionizmus, in: *Lábjegyzetek Platónhoz 4. A Barátság*, Szeged, Pro Philosophia Szegediensi Alapítvány – Librarius, 2005.
- Nietzsche perspektivikus bűnfogalmának kritikája, in: *Lábjegyzetek Platónhoz – A Bűn*, Szeged, Pro Philosophia Szegediensi Alapítvány – Librarius, 2004.

Előadások:

- 2012. május, Budapest, Nietzsche – A filozófia átváltozása c. konferencia: *A bázeli korszak két művészetelmélete*.
- 2010. június, Veszprém: előadás az V. fenomenológiai szimpóziumon: *A művészettapasztalat két fordulata. Az esztétikai képzés elméletének születése*.
- 2008. május, Szeged: előadás a III. fenomenológiai szimpóziumon, az előadás címe: *A történetiség megjelenése a művészettapasztalatban*.
- 2007. december, Budapest: az ELTE és a Fenomenológiai Egyesület Intencionalitás c. konferenciája, az előadás címe: *Tudat és intencionalitás a fenomenológiában*.
- 2007. december, Budapest: Az MTA ITI konferenciája: *Kultagresszion*, az előadás címe: *Az agresszív művészet megszületése a XIX. század második felében*.
- 2007. szeptember, Budapest: Hegel-konferencia *A szellem fenomenológiája* 200 éves centenáriuma, az előadás címe: *A művészet vége – ma*
- 2007. május, Budapest: Második Fenomenológiai Szimpózium, az előadás címe: *A horizont fenomenológiai fogalma és a nietzschei művészettapasztalat antagonizmusa*.
- 2007. május, Szeged: Lábjegyzetek Platónhoz – A gyűlölet, az előadás címe: *A teremtés művészete és a művészet teremtése – gyűlölet és művészettapasztalat Nietzschénél*.
- 2006. december, Miskolc: Transzcendencia és megértés (Emmanuel Lévinas fenomenológiájáról), az előadás címe: *A képzés etikai paradoxona*
- 2006. október, Budapest: Filozófia és irodalom, JAK Tanulmányi Napok, előadás címe: *Mit akar a filozófia az irodalomtól?*

- 2006. május, Budapest: Fenomenológiai Szimpózium, az előadás címe: *A szubjektivitás helye Heidegger Nietzsche-értelmezésében.*
- 2005. december, Szavak – konferencia J.-P. Sartre születésének századik évfordulóján a Magyar Fenomenológiai Egyesület szervezésében, az előadás címe: *Sartre emócióelmélete.*
- 2005. november, Pécs: Adódás és alkotás – fenomenológiai konferencia, az előadás címe: *Barátság és szerelem – a vágy két története.*
- 2005. szeptember, Budapest: Russell: *On denoting* – az ELTE Filozófiai Intézet konferenciája, az előadás címe: *Célszerűség és tudat kapcsolata Russellnél és Nietzsche-nél.*
- 2005. április, Szeged: Lábjegyzetek Platónhoz: A Barátság – a Magyar Filozófiai Társaság konferenciája, az előadás címe: *Barátság és önteremtés Nietzsche-nél – fenomenológia és perfekcionizmus.*
- 2004. április, Szeged: Lábjegyzetek Platónhoz: A Bűn – a Magyar Filozófiai Társaság konferenciája, az előadás címe: *Nietzsche: a bűn perspektivikus fogalma.*

Szakmai munkához kapcsolódó fordítások:

- Gion Condrau: *Freud és Heidegger*, Budapest, L'Harmattan, m. e. (Török Tamással közösen, németből)
- Saun Ghallager – Dan Zahavi: *A fenomenológiai elme*, Lélekben Otthon Kiadó, 2009.

Szerkesztői munka:

- *Aspecto*, filozófiai folyóirat, 2008-tól.